

КӨК БӨРҮ

Көк Бөрү Эзиннин тайгазында, эн бийик содондо, кыймык жок отурат... Айдын түн. Мынан көргөндө, айландыра тайгалар жабызак билдирет. Жоон карган Бөрү ыраакта, беш өзөктин белтириндеги журттөөн баштанып алган узак ла отурат. Журттын өчөмик отторы өчөмик көрүнөт. Бөрүнин көстөринин чокторы, мынан жабыс билдирген жылдыстардын чокторундуй, өдүни ле жебрен, куулгазын ла мөнкүлик.

Көк Бөрү, жаан үүрдин башчызы, бого та канчанчы катап келди, та канчанчы катап мынайда кыймыгы жок отурды болбогой. Онын мындый терен ширтүгө, шүүнишке кире берген ойинде жерде ле Тенериде ой, жүрүм токтой түшкендий билдирет. Же Көк Бөрү эмди де курч көстөриле үезин көрүп, уккур кулактарыла угуп, жыткыр тумчугыла ончозын жыткарып, керек дезе, кажы ла кылыла айландыразын сезет. Мында ого Жер де, Ак-Айас та жуук, ол олордын кажызыла да колбузын сезип отурат...

Ол, тегин ле Бөрү, үүринин, Бөрүлердин жүрүмиле, анылу ээжи-жанжыгуларыла жүрген. Же бу жуугындагы эн бийик содонго келип, мынайда отурганда ол бойын тегин Бөрүдий эмес, жебрен ле ойгор Көк Бөрүдий сезет. Жерден, Ак-Айастан куулгазындалып келген ийде-күчтер ого сезилбести сестиртип, ойгортпосты ойгортырып турат.

Бир төс жыраазы, сок жаныс агажы жок элбек өзөктө жаткан журт озодо мындый ла ээн, кунукчылду билдирбейтен. Журтка түжүп келген өзөктөрдүн ыраак баштарындагы тайгаларда да, жуугындагы эки кырда да чыт эдип калган чет агаштар өскөн. Озодо – ол качан?.. Айса болзо, Бөрү канчын жиит тушта, бу журтла коштой агаштарда жажынып, ого жууктада келип турарда; айса болзо, Көк Бөрү бойынын Бөрү-өбөкөлөринен энчилеп алган изү канындагы эземиле, сезимиле онон до эрте-озогы ойди ойгортып жат?

Эмди ол кырлар түгин үзе жулуп салгандый тас тургулаары; ыраакта тайгалар, ол тоодо Көк Бөрү отурган Эзин тайгазы калапту тартыжуда жендирткен Бөрүнин анан-мынан жара тарттырткан терезиндий ле. Калганчы жылдарда кижиге күчтү ле жыду темир-терсине отуруп, озодо кижиден болгой, кезик ан-куш та болбогон жыш-тайгаларга жетти. Өлөни болзо, өлөннин, агажы болзо, агажын, тажы болзо, тажын – ончозын ла бүртип, жемирип апарат. Кижиге – ол эки бутту ан. Ан болзо, оны жерлик ан болуп бүткен Бөрү не ондобой жат? Бу эки бутту ан туку-у өзөктөги уйа-журтынан бери, тайга-ташка, чыгып, ондый көп ан-кушты не кырат, ума-жок агаш-жырааны не жыгат. Кижиге ондый ла жоон ан эмес, ого ондый көп эт, тере, агаш не керек? Көк Бөрүнин жаан үүри ан-кушты бойынын жип-тойгодыйынан артыктап, көптөдө кырып баштаза, бу Кан-Алтайда тиру неме артпас...

Улус күчтү, сүмелү. Олордо түрген буттар жок то болзо, олор аргымактый темир аттарлу, учуп чыгар жаан куштарлу; тырмактары ла тиштери моко до болзо, учкур бычакту, тынар-тындуны ыраактан ла жыгып алар көндөй темирлү. Тегин ле карган Бөрү улусты ондобой жат, сүүбей жат: казыры, ачы, жаман жыды учун. Көк Бөрү дезе, улусты та канайып та сезип жат, керек дезе, ондоп то ийгедий. Анчада ла жер-телекейдин, Ак-Айастын тыныжын, шимиртин тындалап, мынайда отурганда, журттын амырын, уйкузын ол, Көк Бөрү, корып тургандый билдирет. Кезикте, кийинде ле он жанында жаан мөнкүлерден соккон соок эзин-салкын онын Көк түгин желбиредип, кулактарына эрикчелдү-ү сыктап турганда, Көк Бөрү төмөн журт учун та неден де чочып, үркип баштайт... Бу тушта онын Ак-Айаска канкайып, узада-а улыыр-улыыр күүни келет. Үүрдин башчызы онойып экиленип жүрет: тегин Бөрү улусты, олордын журт-уйазын көрбөс, Көк Бөрү дезе, олорло жилбиркеер.

Көк Бөрү жаңы ла үүрдин башчызы болуп турарда, улус Эзиннин тайгазына једип келген ой болгон. Улус, темир-терс аттарына сыралышкан, бийик тайгаларга једе конуп, өлөң эткен, агаштарды жыгып турган. Көп ан-кушка да, башчы Бөрүнин үүрине де там ла өрөлөп, ырбаарга келишкен эди. Ол тушта Көк Бөрү эмдиги отурган содонды жаңы ла табып, ондо отураарын сүүйткен болгон.

Бир катап ол база ла содонго чыгып, та үргүгө кирген, та база кандый бир ийденин куулгазынына алдырган, көрүп отурза, эки буттулар коо-коо кызыл тыттарды темир тиштерлү, огуруп турар темирлериле жыгып-жыгып турдылар. Кажы ла жыгылган тыттын

табыжы тайгалардын Көксинен онтудый ойто жаңыланат: та тайга-таш, та агаш бойы онтойт? Бир жараш тыт жыгылып браадала, кижичилеп онтоп, калактайт: «jo-o, jo-o!» Бу калактан Көк Бөрү серт эдип, көстөрүн ачты, же жетире ондонбой отурды.

Бу куулгазын көрүмнүн кийинде, жаан удабай бир күн кырларды ажыра соккон салкын ыштын, база та ненин де жаман жыдын экелген. Көк Бөрү салкыннын сокконына уулу шунудып, кырланга чыгара мантап барала, ары жаны жаар карап отура берген. Бу ла жууктарда агашка бүркөткөн кобы жулуп салгандый, ээн ле өскө болуптыр. Эки буттулар киреелерин огурттып, өрөлөй арткан агаштарды жыгып турган. Кенетийин ээн ле бийигинде агашты кезип турган эки кижинин бирүзүн жыгылган тыт базып барган. Киреелердин табыжы ортозында Көк Бөрү «jo-o, jo-o!» – деген кыйгы-онтуны угуп ийген. Жаан удабай ол жанынан соккон салкын жаңы жыккан агаштын, ыштын жыттарыла кожо каннын жыдын экелген. Бөрү «jo-o, jo-o» дегенинин бастыра ачу, өткүн сызын учына жетире ол ло тушта ондогон. Бу ок өйдө Кижичи ондый ла күчтү, коркышту эмес деп билип алган. Кижичи телекейде ончо ло бар-жок немедий өлүмтик, бортык жайалта болуптыр.

Агашын кескен кобыга улус экинчи катап келип, күчтү аттарыла төнөштөрдү тазылыла кодору тартып жайлаткандар. Онон жердин кыртыжын антарып койгондор. Кобыда шоркырап аккан эки тонмок суунун коолун бузуп, састап салгандар. Бу өйдө Көк Бөрү кижичи деп анды, онын эткенин чек ондобой барган. Алдында кижиче тарткан сезими, жылбүзү жоголып, ондо өштөккөй ло канзырак Бөрү ойгоноп, артыктап баштаган. Оны бу жеек, жимекей эдүни токтодор, жоголтор күүн олжологон.

Бир катап түнде башчы Бөрү ол ло содонында отурган. Эки бутту аннын бойыла кожо экелген чочыдузын, онын айландыра не-немеге жетирип турган каршузы, жеткири онын өзөк-буурын өрүмдеп турган. Төмөн уйкуда карарып жаткан журт – кижинин уйазы. Ол ондо амырап, ажанып, балдарын чыдадып жат. Оны балдарыла кожо уйазында ла тоскурып, жоголтып салза... Табару! – Көк Бөрүнүн көстөри кенетийин жылдыстардан жаркынду боло бергендер... Ан-кужы качары кача берген, кижиче кырдылары кырдырган, Эзин тайганын ач Бөрүлери – кан ла жем сескен казыр аны – журт төөн түргөн көчкөдий шунудып брааткан. Башчы Бөрү омордын бажында, ээн озо... Бот кижинин жытту, ышту уйазы, ол бойы туру, күчтү ле сүмелү ан. Көндөй темирин башчы Бөрүгө удур ла тутат, оттор жалт! Бөрү бу ла тушта калып, кижинин кежиринен капсый алат... «Jo-o!» – деген кыйгы, жылу каннын жыды, амтаны...

Көк Бөрү тын тиштенип алган азуларын божодып ийеле, коркышту бу көрүмнөн жайымдалып, ичкери көргөн. Жок, ол бойынын содонында ла отурган эмтир, журт та, үүр де жайым уйкуда. Кижичи де сүреен бортык, онын уйазынын амыры да бузылган. Кижичи жердин үстинде бастыра тынар-тынбас не-немеден бийик ле анылу турган ан. Же ол омордый ла короор-жоголор конокту. Көк Бөрү ол түн оны база катап терен сезип, онон карыганча онызын ундыбай жүргөн.

Эмди карган Көк Бөрүнүн бу содондо отуары да көптөди, онын чочыдулу ла эрикчелдү сезими де тыныды. Жер тын кубулды: кейдин жыды башка, тенеринин өңи өскө, өлөн-курсактын, аржан-суулардын амтаны анылу, кижичи, ан-куш оморло тынып, азыранып, база тын үрелди. Кижичи де, Бөрү де – ончозы-ончозы бир тегерик тизүде. Андардын ээн санаалузы, омордон ээн бийик турганы – кижичи, онын угы бу үрелген, азырап албас жерде үзүлбөс учурлу. Онын санаа-укаазы, ийде-күчи, санаа-күүни там ары тынгыыр, бийиктеер жанду. Ак-Айаста Кардын жолы кандый жуук, ол жолло бу жерден жүре берер арга бар ба? Чындап та, бу Кардын жолынын жылдыстары калганчы өйдө кандый жабыс, кандый жуук. Кижинин уяа-журтында баланын ыйы кандый өткүн угулат. Ол жаңы туулган эр киндиктү бала эмтир...

Жоон Көк Бөрү качан да Кижинин уйазына тын жууктабаган. Же бүгүн ол кандый да куулгазын ийде-күчке, сезимге багып, оноор шунудып түшти. Таңары жуук бийик содонына жаш баланы кабайыла тиштенип алган жетти. Ол баланы алдына чебер салып, журттөөн көрди, бир эмеш отурды. Онон койу жыраа-четтерлү корум-таштарда уйазына баланы тиштенгенче једип барды. Ондо күчүктериле кожо жаткан тижичи Бөрүнүн койнына жаш баланы сугуп койды...

Эр киндиктү жаш бала жер-энезинин жыт-кейиле жакшы ла тынып, көстөри ого-бого

једип, шулурып турарда, Көк Бөрү ап-айас айдын түнде үүрин эн бийик содонго јууп ийди. Эне Бөрү кызыл-тас «күчүгин» ончозынан анылап, тын кичееп, корып турат. Јаан удабай јердин ле Ак-Айастын ортозы јууктажа бергендий, јылдыстар јаркынду-јаркынду чалыжа берди, Кардын јолы Бөрүлердин турган содонына сайылды. Бу тушта Бөрүлер Ай јаар баштанып улыгылап баштадылар. Көк Бөрү калганчы катап јер јаар көрүп салала, Кардын јолына калып ийди. Оны ээчиде арткандары, бастыра үүр јолго ууланып ийди. Көк Бөрү үүринин бажында узак ла барбазын, керек дезе, бүткүл үүр де Орчыланнын бу јолынын учына јетпезин сезип браатты. Је ол Эне Бөрүнин балазын, јүрүмди баалаганынын, Ак-Айастын мөнкүлик сүүжинин ийдезин јакшы билген, ого иженген: Кижинин эр киндиктү балазы тирү артар, качан учурлу, качан бир Орчыланнан јер-энезине бурылып, мындагы тынар-тындунын, ар-бүткеннин јүрүмин орныктырар, кижиге угын улалтар јанду.

Нина Бельчекова